

در کثرت سپاه است همچنین نشان محبوبان در کثرت عاشقان است یارای ترغیب بفقدها
و گرنه و س ازینها منزله است قوله

اسے شہ خوبان بعاشقان نظر کن | ایچ شے چون شماین سپاہ ندارد

ایچ شے چون شماین سپاہ ندارد یعنی چون شما بادشاهے که ما داریم ایچ سپاہ را بکسرت نیست
است که ما چنین پریشان باشیم و تو سوجه بانباشی قوله

طل گرا نم ده سے مرید خرابات | شادی شیخے که خافتا ندارد

طل گرا نم یعنی جام مالا مال عشق بن عطا نما ایمرید خرابات اشاره به پیر چپے عاشق است
و مرید خرابات جز عاشق نتواند شد شادی شیخے بشادی شیخے همچو ما یا آنکه شادی بادشهری را که
خانقاہ ندارد اظهار لاف و کرامات نکند قوله

خون خور و خامش نشین که آن لمارک | طاقت فریاد و ادخواہ ندارد

خون خور بخ درکش و این خطاب است از جانب شکر باز خوب و خامش نشین دم بچون و چرا
مزن خاطر نازک خاطر محبوب که نازک است طاقت است طاقت شنیدن و ادخواہ عاشق قوله -
نے من تنها کشم قطاول زلفت به قطاول دست درازی قطاول زلفش تصدیقات
و بیایات عشق گویت بدل و انخ آن سیاہ ندارد و انخ اشاره بخوشگی آن سیاہ
اشارت زلف موافق مضمون سے کس نیست که افتاده آن زلف دو تانیت

قوله

تا چکند بارخ تو دور دل من | آئینہ دانی که تاب آہ ندارد

تا چکند بحال باید دید که چه کند آئینہ اشاره برخ آہ اشارت بدول قوله

شوخی ز کس نگر که پیش تو بشکفت | چشم دریدہ ادب نگاہ ندارد

نگر کس عاشق که پیش تو بشکفت نظار خود نمود پس مواخذہ نما و عیب کن چشم دریدہ بجا
کنایہ از عاشق ادب نگاہ ندارد چه ادب از تقاضای حیاست او از جایگا قوله

حافظ اگر سجده نکر و مکن عیب | کافر عشق اے صنم گناہ ندارد

گر سجده نکر و اگر عجز که لازمه عشق است نکر و این تدارک آن بیت است که تا چه کند کافر عشق

عاشق که در عشق محو شده غزل

از روز بجران و شب فرقت یار آخر شد | ز دم این فال گزشت اختر و کار آخر

روم اینفال این سخن که مضمون مصرع اول بود بجای تفاعل گرفته گزشت اختر شماره خمس که
شماره اش جدائی بود رفت کار آخر شد بجر بیابان رسید قوله

آن همه ناز و تنعم که خزان می فرمود | عاقبت در قدم باد بهار آخر شد

ناز و تنعم غرور و غلبه خزان ایام بجز قدم بفتح معروف و تنعم باز آمدن از سفر - قوله - اگر آن بستگی
کار من از زلف تو بود اگر چه بسبب عشق تو گرفتار شد آمد و بیایات شده بودم حل این عقده هم از
روسه نگار آخر شد آخر الامراض مشاهده رویت و رفع آن غم شد قوله

شکر از دو که با قبسال کله گوشه گل | سخوت بادوی و شوکت خار آخر شد

خار غم اندوه در سایه گل بقوت عشق دولت تیزی میزد اظهار تکبر و فخر خود میکرد گل جوهر باد شد گل عشق جوهر
شگفته گردید کمال سید بخت دل فروزدل فروز صفت بخت ساقی بخت دل افروز اضافت بیابان
بخت بیمار کبیر غنچه گل کله گوشه غرور قدر سخوت خود بینی دی ماه خزان کنایه از ایام بجران قوله

صبح امید که بدعتکف پرده عنیب | کو برون آئی که کار شب را آخر شد

شب تارا ایام بجران قوله

آن پریشانی شبها دراز و عم دل | همه در سایه کیسوی نگار آخر شد

کیسوی طلب و راه عشق میگذرد مقام شرباد و چنگ بی حجاب بی محابا - که مرا توبه و شیخی
و قرار آخر شد توبه و شیخی و قرار که لازمه خودیست قوله

یا ورم نیست ز بد عهدی ایام هنوز | قصه عنصه که در دولت یار آخر شد

از بد عهدی زمانه هنوز یا ورم نمی آید که ایام بجران آخر شد مبادا که باز بجران مبتلا سازد قوله

ساقیا عمر دراز و وقت پر می باد | که سببی تو ام اندوه خار آخر شد

خمسار اندوه و غم عشق قوله

در شمارا چه نیار و در کس حافظارا | شکر کان محنت سجد و شمارا آخر شد

در شمارا چه نیار و در نظریه بر سر سامانی قصه سجد و شمارا اعراض و انکار و سبب و سامانی و پریشانی غزل

له قدم بعجم کاف و دال یعنی باز آمدن از سفر ۱۱ ۱۵ این ابیات در شرح موجوده یافتند ۱۱ ۱۵ این بیت در شرح موجوده نیست ۱۱

قصه

ازا ہر خلوت نشین دوش بیخانه شد	از سر پیمان گذشت بر سر پیمانہ شد
<p>بیخانه عالم عشق معنی آنست کہ آن زاہد ظاہر پرست از ظاہر پرستی باز آمد و در راہ عشق درآمد و عمدے کہ باصحاب ظواہر بستہ بود شکست بہ پیادہ شراب کہ عبارت از عشق است مشغول گردید قولہ</p>	
شاہد شمع و شراب آمدہ بوش بخواب	باز بہ پیرانہ سر عاشق و دیوانہ شد
منجیہ میگذشت راہزن دین دل	در پے آن آشنائز ہمہ بیگانہ شد
<p>منجیہ تجلی غیر از تجلی ذات و نیز مرشد یعنی تجلی از تجلیات و مشاہدہ از مشاہدات گرداگرد زاہد گشت و نمودار بخششے نشست چون زاہد اورا آشنائے خود یافت دلش بدو بستافت و از ہمہ بیگانہ شد و بدو بیگانہ قولہ</p>	
آتش رخسار گل خرمین بلبل سوخت	چہرہ خندان شمع آفت پروانہ شد
<p>آتش رخسار گل روشنی تجلی آن محبوب خرمین بلبل وجود عاشق چہرہ خندان شمع روشنی تجلی آن محبوب آفت پروانہ ہلاکی عاشق معنی آنست کہ بلبل و پروانہ میخواست کہ خیال کارے و گریا باشد و ترک محبت گوید و از محبوب صبر کند بیچ وجہ میسر نشدے دل کہ عاشق صابر بود و گریخت پیچہ مدستے پای صبر و قناعت در دامن تسلیم تکلف گرد آورد و از ہمہ خلق روی بر تافت و بگوشد نامرادی نشست آخر الامر بچوردیدن سے و معشوق آن ہمہ بدو عزت بر باد شد۔ قولہ</p>	
گریہ شام و سحر شکر کہ ضائع زلفت	قطرہ باران ماگو ہر یک آنہ شد
<p>ضائع زلفت اسے مؤثر شد قطرہ باران اشارت بگریہ گوہر یک آنہ شد در بے بہا اسے موجب عزت و شرف قولہ</p>	
زرگس ساقی بخواند آیت افسونگری	حلقہ اوراد ما مجلس افسانہ شد
<p>زرگس چشم مراد شاہ ساقی محبوب و مرشد یعنی مشاہدہ محبوب آیت افسونگری خواند و مارا از مجلس طریقہ باز رہاند و بمرتبہ رساند کہ حلقہ اوراد ما مجلس افسانہ شد یعنی کار ما از اوراد خواندن گذشت و بمرتبہ بالا کہ عشق است و مشاہدہ محبوب ممکن گردید قولہ</p>	
صوفی مجلس کہ دی جام و قدح می شکست	دوش بیک جرعه عاقل فرزانہ شد
<p>محر عشق عاقل و فرزانہ شد کیان عقل آنست کہ از فانی بہ باقی گراید و از ادنیٰ با اسعلیٰ - غزل</p>	

بہر پیمانہ

آنست خجسته زمانے کہ بار بار آید | بکام غمزدگان غمگسار باز آید

ز سہے بے تحسین و آفرین زمان ساعت وقت غمزدگان عاشقان غمگسار معشوق خیال خیرے
 کہ در خواب بیدار شود و یاد دل آید شاہ خیال اضافتہ بیانہ ابلق چشم اضافتہ بیانہ و معنی این مصرع آنکہ
 چشم در راہ خیال محبوب و تف کردہ ام شہسوار محبوب در انتظار خدنگش ہمبہ دل من
 خدنگ غصے از تیر چو پین مراد تجلی تماری کہ موجب فنای عاشق است مقیم مدام اگر نہ در خسم
 چو گان رود و سر من یعنی اگر این سر در عشق او فنا نگردد با سر زلفین او قرارے کر و در جذب
 محبت و عشق او گرفتار شد قرار باز آید آرام شود سر شکست من نہ زند موح بر کنار چو بحر چین
 گریہ وزاری و نماید اگر میان ویم در کنار باز آید با محبوب خود ہم آغوش شوم بلبلان عاشقان
 خار مراد قیب و نفس و شیطان شدائد و بلیات بسوے آن بدان واسطہ و بان امید تو بہار
 باز آید مشاہدات و نماید نقش بند قضای تعالی کہ بچو سر و بدستم نگار باز آید کہ نگار کہ مانند
 سراسر بدستم باز آید غزل

ز دل بر آدم و کار بر سنے آید | ز خود بد ر شدم و یار در سنے آید

ز دل بر آدم از دل بر آدم یعنی ترک دل نمودم او را عنطراب بکمال رسید ز خود بد ر شدم
 از خود گذشتہ قولہ

درین خیال بسیر شد دروغ عمر عزیز | بلاے زلف درازت بسرنے آید

درین خیال اشارہ بحصولصال بسیر شد از شد بلائے زلف درازت تصدیقات و بلیات عشق و نیزہ
 عشق بسرنے آید منقطع نمیشود قولہ

سہمیشہ تیر سحر گاہ من خطا نشدی | کنون چه شد کہ یکے کار گرنے آید

تیر سحر گاہ آہ سحری و دعا و سحری خطا نشدی روئے شد کنون چه شد الحال چه حال است
 کہ یکے کار گرنے آید بکے بدرجا اجابت نہیں قولہ

نظر بروے دل آراسے یار ماورنہ | بھیج وجہ و گر کار بر سنے آید

یعنی ما عاشقانیم بھیج وجہ من الوجہ کار و گر کہ زہد و یارسائی و طاعت و عبادت ازنا بر سنے آید
 الا نظر بروے محبوب کہ کار عاشق ہمیں استغراق بجان محبوب است قولہ

چنان بکسرت خاک در تو سے میرم | کہ آب زندگیم در نظر نے آید

سیاہت

مگر

آب زندگی اضافه بیانیه و حصول مقصود قوله	
فداے دوست نکریم عمر و مال در بیغ	که کار عشق زما اینقدر نے آید
فداے تصدق این قدر اشارہ بقضای جان و مال کہ اول قدم است در عشق قوله	
قد باند ترا تا بمرنے گیرم	درخت کام و مرادم بمرنے آید
او تا عشق ترا بحد کمال نیر ساغ بمقصد خود نے رسم قوله	
مقیم زلف تو شد دل که خوش سواد وید	وزان غریب بلاکش خبر نے آید
مقیم زلف تو شد گرفتار جذبہ عشق و یا گرفتار علقہ دنیوی شد سواد شہر عظیم مراد مکان وزان غریب بلاکش اشارہ بدل	
تو ز شصت صدق کشادم ہزار تیر دعا	وزان میانہ یکے کار کرنے آید
شصت صدق از صد صدق کشادم زبان کرم وزان میانہ اشارہ ہزار دعا کار گرنی آید بعضی قبول ہو آید قوله	
ز بسکہ شد دل حافظ رمیدہ از ہمہ کس	کنون ز حلقہ زلفت بدر نے آید
رمیدہ متفر شدہ حلقہ زلف لذات دنیوی و جذبہ عشق غزل	
سحر بلبل حکایت با صبا کرد	کہ عشق روئے گل با ما چھا کرد
بلبل سانک صبا مرشد گل محبوب حقیقی سے آنت کہ در ہنگام سحر ساکے بمرشد کامل از روی اتمالت شکایت درد دل آرام خود گفت کہ عشق رو آن محبوب با چہ کرد و چہ شعلہ پیش آورد میان آن میکند قوله	
ازان رنگین خم خون در دل انداخت	وزان گلشن بخارم مبتلا کرد
اول بشاہدہ رخ رنگین خود خون در دل ما انداخت یعنی گرفتار عشق خود ساخت کہ عاشق اول سحر خون باشد و ازان گلشن قرب کہ مطالب فراوان و حظوظ بیکران اور و بخار بجران حوادث و زابتلا آورد و چون از توجہ مرشدان رنج و محنت یکسو شد و مطلوب رسید میگوید قوله	
غلام ہمت آن نازنینم	کہ کار خیر بے رے وریا کرد
ہمت توجہ نازنین کنایہ از مرشد کار خیر بے روی وریا کرد و عند اللہ ما را بطلوب رسانید قوله	
خوشش با دانیسیم صبحگا ہی	کہ در شب نشینان ادوا کرد
خوشش ضمیر نشینان شب صبحگا ہی از قبیل اشارہ قبل الذکر صبحگا ہی مرشد و ہجر شب نشینان کنایہ از خود و ادوا وصل قوله	

(مقطع) کبریا بشارت بر کبوتر است که فروشان
که حافظ توی زنده در ما کرد

عین سرور دین در شکیست در دنیا از کس بر کبوتر کبوتر است
عین سرور دین در شکیست در دنیا از کس بر کبوتر کبوتر است

اگر از سلطان طمع کردم خطا بود | و راز دلبر و فاجستم جفا کرد

یعنی اگر طلب تو جاز مرشد نمودم خطا کردم چه نیا من حقیقی اوست این در محله است که طالب ^{مطلب}
رسد و خود را غرق دریا فضل او و بنید از نیجاست که گوهر جو دست او در بریا چه حاجت است جفا کرد
چه در خوبان و فانیست نیز او حاکم مطلق است بفعال اشما یشار عاشق را با خواست چه کار قوله

من از یگانگان هرگز نه ناظم | که با من هر چه کرد آن آشنا کرد

آن آشنا کرد یعنی حقیقاً که همه با ما اوست قوله

بهر سو بلبلی عاشق در افغان | تنم در میان با و صبا کرد

بلبل عاشق متشروع و زا به متوج در راه طلب محبوب بشعور و غوغا مر و تنم از وصال محبوب و در نیست
مطلوب عاشق لایزال و زند لا ابالی با و صبا عاشق که صبا کرد در سینه گلشن عشق است قوله

نقاب گل کشید از دست سنبلی | گره بستد قبا چون عنجه کرد

گل محبوب زلف سنبلی تجلیات انوار معنی آنست که پس از مجاہدات چون بنایت ازل دلم شکفته شد
و حجاب خودی پذیرای که در من محبوب نقاب بود مرفوع گشت منقته شد مشاهدات تجلیات محبوب
باز حجاب گشت و حجاب دیگر در پیش نشست و میتواند که سنبلی زلف جذبه عشق بود یا علائق دنیا یعنی
چون ساکت بین نشاء رسید دلش بر مثال عنجه بود شکفته گردید گلها و مرادش شکفت و حجاب
عنجه روع خود منقته جذبه عشق یا علائق دنیا و پیش آمد که دلش باز بصد و جازان در پیش آمد و باز
حاجت مانعش نگشت و گرد و غبار از پیش نشست یعنی بایشان به مرتبه که میرساند رساند غزل

سمن بویان غبار غم چو بنشیند بنشانند | پر پرویان قرار از دل چو بستند بستانند

سمن یعنی نام گل سپید سمن بویان کنایه از محبوبان غبار گرد بر آمده و نیز که درت طبع غبار غم
بیانیه بنشانند از رفیع گردانند اشاره بغم بنشانند اشاره بقوله

بفتراک جفا دلها چو بر بند بر بندند | از زلف عنبرین جانها چو بکشایند کیشایند

فتراک شکار بند فتراک جفا اضافه بیانیه یعنی وقتیکه بر اسب محبوبیت فتراک جفا بر می بندند دلها
را بسته غم و اندوه میگردانند و از زلف عنبرین خود وقتیکه بر کشایند جانها را از رشته غم و اندوه
میدهند و شالین و خورم میسازند قوله بعمره بکنفس با با چو بنشیند بنشانند و بعمره

یعنی محبوب حقیقی که از غایه عظمت در کون و مکان ننگد و میزان هر دو جهانش نسخی از ظاهر برپتان
 که گم شدگان لبی یاس عمان اند بلکه تا گردن غریق کما اخبرنا اصدق الصادقین سخن اقرب
 الیه من جبل الوردی و از کمال غفلت یافت خود گم کرده پله بلان نیارده و چون یافت خود را
 نیافته و گیرے بوسیله او چه خواهد قوله

آن همه شجده با عقل که میکرد آنجا | سامری پیش عصا و دید بیضا میکرد

شجده بازی آن همه شجده زهد و ورع و قیل و قال که میکرد یعنی قبل ازین مینور آنجا
 اشاره بعشق دید بیضا معجزه موسی و آن در کف دست مبارک بوده هنگامی که او را مینو و هر که میدید
 بهر حاله که بودی طریق میکشی چون دست اگر آوری بعد بنیده بحال خود آمدی سامری پیش عصا
 و دید بیضا میکردی لایفیع قل جاء الحق و زهق الباطل آنکه هر کس گره از کار جهان بکشد
 یعنی پیرمغان ورق خاطر یعنی خاطر خود را با ورق خاطر مرا ازین نکته اشاره بعشق و توحید قوله

مشکل خویش بر پیرمغان بگردم دوش | کوبتا پند نظر حل معسا میکند

بتا پند کردن معاشا کیل قوله

دیش خرم و خندان قبح باوه بدست | و اندران جام دو صد گونه تماشا میکند

قبح باوه مراد عشق - و اندران جام اشاره بل یا بتمام عشق و دو صد گونه تماشا مشاهدات
 تجلیات قوله

گفتم این جام جهان بین تو کرد و احکیم | گفت آن روز که این گنبد مینا میکند

این جام جهان بین دل نیز عشق حکیم خدان شد عزیز حکیم آن روز که این گنبد مینا میکند
 یعنی روز ازل - قوله

گفت آن یار کز و گشت سزار بلند | حرمش آن بود که اسرار هویدا میکند

اشاره به صوم جرم گناه اسرار هویدا میکند و موافق آنکه هر کس که سرفاش کند این هنرات اوست قوله

بیدلی در همه احوال خدا با او بود | او نید پیش از دور مدارا میکند

بیدلی عاشقی بد و بظرف منصوا و ضمیر بنصو نمیدیدش التفات بقول او نمنه نموده و از
 دور مدارا میکند خود بخود میخواند که بسا قوله

عنه و قرابیان مع شدند و گفتند که است که حکایت است که میگویند که حیات ما از آب است و ما بر آب هستیم
 همان بود که سندان گفت تا هر چه بود از آب و خاک است و این را میگویند که حیات ما از آب است و ما بر آب هستیم

یعنی از ایشان تمیید بود که در غلام دریا است و آن آب را دریا میگویند و دریا را دریا میگویند
 یعنی از ایشان تمیید بود که در غلام دریا است و آن آب را دریا میگویند و دریا را دریا میگویند

فیض روح القدس ارباز مدد فرماید	و گیران هم بکنند آنچه میسجا میکرد
<p>فیض روح القدس لطف الهی و فضل نامتناهی آنچه میسجا میکرد و ابروی الاکمه و الا برص و احمی الموتی ارسطو در اثولوجیا گفته که خلوت گزیدم و ریاضت نمودم و خلع بدن نموده از مطالب طبیعت مجرد شدم و در خود حس غریب نور عجیب میدیدم و خود را جزو از اجزای عالم روحانی می یافتم و صاحب تاثیر بودم پس حق کردم بحضرت بویت و نور منشا هدیه کردم که نه بزبان صفت آن توان کرد و نه بگویش نعمت آن توان شنید ناگاه فکر من میان من آن نور جاب شد متعجباندم که چگونه از آن عالم تنزل کردم و نتوان این نقل شهو با فلاطون است تو هم کنی که این مرتبه علیه صفت تو می ند که در از منته ماضی بوده تا بر آن فیض روح القدس</p>	
مختمش زلف چو زنجیر بتان از پرده چیت	گفت حافظ گله از دل شیدا میسجد
<p>یعنی مرا محبوب را گفتم که این زلف ساسل عشق از هر چه با کرده گفت برای آنکه حافظ گله از دل شیدا میسجد مباد که بطرف دیگر مائل شود زانکه دیوانه همان به که بود اندر بند غزل</p>	
ساقی اندر قدم باز می گلگون کرد	در می کهنه دیرینه ما افیون کرد
<p>ساقی قضا و قدمی عشق می گفته محبت قدیم و چون ساقی افیون بخریفان دهد تحمل آن نکند و اینجا مراد از افیون ذوق معنی آنست که ساقی قضا و قدر عشق را تا زگی نموده و در عشق دیرینه ما ذوق و حلاوت افزوده می دیرینه می گفته مراد سخنان عشق برابر میداد بقدر استعداد افزون کرد زیاد و از حد پاک تمام پاک ز خود میرین کرد اشاره بقنای کلی ساغر پالیه مراد وجود پیمانہ شخص بت شکنین دل محبوب حقیقی باعتبار بی نیازی منی بیت آنست تو پندار که محبوب بی نیاز در وجود من اکنون عشق نهاد بلکه عطیه ایست که از ازل با عطا شد استاد ازل محبوب حقیقی - می آموخت عطای نمود و گیران عالمان زاهدان خرد علم دین و عبادت که از مقتنیات خرد است مرا همچون کرد عشق عطا کرد افسون سخنان مهر و لطف چشم جا دوسه مشاهده ذاتی غزل</p>	
سخن چون خسرو خا و علم بر کوته سازان زد	بدست مرحمت یارم در امیداران زد
<p>خسرو خا و آفتاب علم بر زدن طلوع نمودن بدست مرحمت از روی رحمت در امیداران زد نزد امیداران قدم رنج نمود قوله</p>	
به چو پیش صبح شد روشن که حال مهر گردون است	برآمد خنده خوش بر غرور کامکاران زد

۵۰ این غزل در شرح وجود هست ۱۲

مهر آفتاب یعنی چون صبح را روشن و واضح گشت که حال سیارات فلک حسیت جز طلوع و غروب	حالت دیگر نیست و آنکه حال محبت گردون حسیت صبح برآمد و بزغور کامران خنده زد که مغرور شود
قوله نگارم دوش در مجلس بعزم قصص سخن جان	گره بکشود از گیسو و بر دلهاس یاران نود
گره بکشود از ابروس اے درخنده و خوشی شد بر دلهاس یاران زو یار از در پیج و تاب انداخت قوله	من از رنگ صلاح آنکه بخون دل بستم دست؛ یعنی من امید از زهد و پارسائی پنهان روز منقطع
کردم که چشم با ده پیمایش صملا بر هوشیاران زد و چشم با ده پیمای چشم مخمور کنایه از تجلی ذاتی	صملا آواز و آفرین آتش آواز بر اس طعام هوشیاران عاشقان یعنی تجلی خود بر عاشقان
نوه وایش از بخود کشید قوله	
کدام آهین بلس آموخت این آهین عیاری	کز اول چون برون آمد رفته شب و لایز
عیاری دزدی چون برون آمد از اختفا بنصه نمود شب زنده داران عاشقان در آب رنگ	رخسارش چه خون خور ویم و جان اویم یعنی چه خون خور ویم تا او این حسن و جمال پیدا کرده
بے تقاضای نظر حسن تو آفرین نشود تا دم خون نشود و تو گلگون نشود و چون بجد در بانی	رسید اول بتاراج عاشقان درآمد قوله
منش با خرقه پیشین کجا اندر کند آرم	بهر موی که مژگانش رخسار گران زد
منش با خرقه پیشین من که لباس فقیری دارم بهر موی که مژگان هر موی مژگان دوره خنجر گران	زو کار خنجر گران میکند خنجر گران دلاوران و عاشقان قوله
شهنشاه مظفر فر شجاع ملک دین منصور	که جوید بید رغبت خنده برابر بهاران زد
شهنشاه مظفر فر از بخا در مدح پادشاه آمد منصور نام پادشاه کنایه از مرشد جوید بید رغبت	بخشش بشیار آن مرشد خنده برابر بهاران زد برابر در معرض هیچ می شمرد قوله
ز شمشیر زبانش ظفر آرزو ز بد خشمید	که چون خورشید نیم سوز تنها بر هزاران زد
بد خشمید طالع شد که چون خورشید نیم سوز تنها بر هزاران زد که چون خورشید نیم سوز طلوع	نود تنها بر هزاران زد قوله
تعالی مدد همه ذلت که تانیز نگ هستی یکتا	صدقا جوهر پاکش دم از پر سز گاران زد

این بیت در شرح موعود حسیت ۱۲

ز به زان اشاره بنصونیزنگستی یافت در عرض بود در آمد صفای جوهرانش دم از
پر سیزگار از زو یعنی طالب قوله

دوام ملک و عمر او بخواجه از لطف حق قضا | که چرخ این سکه دولت بر زر و کاران

چرخ سکه دولت او را در روز زمانه نازد یعنی در زمانه مال وجود آورده قوله از آن ساعت که جام
سے بدست و مشرف شد به جام می بدست او مشرف شد یعنی دل مابست آورد در
ما کوشید زمانه ساغر شادی بیا و عکساران زو زمانه از استماع این شاد شد قوله نظر بر
قرعۀ توفیق و مینج دولت شاهیت یعنی حافظ طالب جوین آنست که حق تعالی توفیق
زیق می گرداناد و دولت سلطنت ویرا مبارکباد بد ه کام دل حافظ که قال بختیاران
الهامراد دل حافظ بر آ که قال نیکوان درخواست نموده غزل

ساقی حدیث سرو و گل و لاله میرو | وین بحث با ثلاثه عشا له میرو

در جواهر الاسرار آورده که حکمای یونان در ترتیب شراب خوردن اصطلاح دارند که علی الصبح
سه کاسه خورند که غسل میکنند از ثلاثه عشا له گویند و بعد از طعام پنج کاسه میخورند که مضمط طعام کند
و از آن خسته با صتمه گویند بعد از آن هفت کاسه دیگر میخورند که از آن خواب آرام کنند و آنرا سبعة نام
گویند پس حافظ بر اصطلاح حکما نشو و نمائی طبع و صفت بهار میکند که حدیث سرو و گل و لاله در حالت
میرو و که طیب النفس شده ام و آن بعد از ثلاثه عشا له می باشد خصوصاً در صبح بهار و آن شب
که اس ساقی سرو و گل و لاله که از علامات بهار است میان آمده پس چنانچه دیگر مردمان بدین
سرو و گل و لاله خوش میشوند با بنوشیدن ثلاثه خورسندی بهم رسانیم و مراد از ثلاثه عشا له تجلیات
صوری و افعالی و ذاتی مسموعست که سلطان غیاث الدین ملک هند در آن آوان که تخییر نکال
مینمود مرض صعبش روی داد که دست از جهان شیرین خود شست پس سه کس را از حرم سر خود که گفت
باینها بیشتر داشت آرد ساخت یکی را نام سرو و دیگری را نام گل و دیگری را نام لاله بود اتفاقاً
از آن بیماری صحتش روی نمود سلطان خدمت اینها را یعنی تصور نمود التقاضی که باینها داشت
بیشتر از بیشتر بر صفحه دل نگاشت اتبا عان دیگر از آتش غیرت سوختند بجای خویش هر یکی را
بطعن عساکری مید و ختن در حین انبساط با سلطان اظهار این معنی نمود بخاطر سلطان خطور کرد

که این را خواجه بصد غزل آورد و خواست که مصرعہ دوم را بستہ بیتے درست کند ہر چند بیت و جو
 نمودند از شعرا ہی نہ مانده کہ در خدمتیش بودند فضل این چند وق سربستہ از بیچیکس نشود عرض نمودند کہ
 درین زمان در شیراز شمس الدین نام در شعر گوئی شہرتی نموده و گوے سخنوری بچوگان فصاحت از
 شعراے وقت در ر بوده اورا درین معنی باید از مود سلطان این معنی را مرقوم نموده مصحوب سول بخدمت
 خواجه فرستاد خواجه بر بدیہ این غزل مرقوم نموده بدست سول فراد و در مصرعہ ثانی اظہار کرامت خویش نمود
 کہ لفظ ثلثہ غسالہ کہ پنج احد سے بران اطلاع نہ داشت بیان فرمود و از شیراز تا بنگالہ کہ یک سالہ راہ کاوانیا
 ست تعین نمود و این معنی را خود اظہار فرمود قولہ

طے مکان بہ بین و زمان در سلوک شعر	کاین طفل بکیشبہ ہیکسالہ میرود
-----------------------------------	-------------------------------

طفل بکیشبہ سخن باعتبار فکر شب قولہ

شکر شکن بشوند ہمہ طوطیان بہند	زین قند پارسی کہ بہ بنگالہ میرود
-------------------------------	----------------------------------

شکر شکن فیضیاب طوطیان شعر قند پارسی شعر پارسی قولہ

سے دہ کہ نوعروس چمن حد حسن قنیت	کار این زمان ز صنعت دلالہ میرود
---------------------------------	---------------------------------

سے دہ شعر بگو چمن دل نوعروس چمن اضافتہ بیانہ و تیر سخن حد حسن کمال فصاحت صنعت
 تعریف کردن اصلاح نمودن دلالہ شعرا ز صنعت دلالہ میرود محتاج اصلاح کہ نیت قولہ

آن چشم جادوانہ عابد فریب بین	کش کاروان سحر بدنبالہ میرود
------------------------------	-----------------------------

آن چشم جادوانہ اشارت بعبوب حقیقی و سلطان غیاث الدین کش کاروان سحر بدنبالہ میرود
 یعنی پیشوا سے ساحران است قولہ

خوکر دہ میخراہد و بر عارض سمین	از شمر سے او عرق از ژالہ میرود
--------------------------------	--------------------------------

خوکر دہ با حسن کمال چہ عرق بر رویا و حسن است یعنی وقتیکہ با کمال حسن چمن میخراہد قطرہ ہاکی
 شب نیم ژالہ کردار کہ بر عارض سمین افتادہ گویا کہ از معاینہ روسے او از غایت انفعال عرق گردیدہ۔

قولہ

از رہ مروز عشوہ دنیا کہ این عجز	مکارہ می شنید و محتالہ میرود
---------------------------------	------------------------------

از رہ مروز نصیحت سلطان میکند عشوہ فریب این عجز اشارت بذیا محتالہ حیلہ ساز قولہ

باد بهار می وز دواز بوستان شاه	وز ژاله باوه در قدح لاله می رود
باد بهار فیض بانی ژاله قطرات رحمت باوه محبت قلیح دل معنی این بیت آنست باد بهار که فیض است از گلستان بادشاه حقیقی می وز دواز قطرات رحمت یعنی شراب محبت بل می رسد قوله	
چون سامری میباش که زرد او از خری	موسعی بهشت از پی گو ساله می رود
سامری قصه اش بالا مرقوم شد بهشت فرگدشت غزل	
ساقی ارباده ازین دست بجام اندازد	عارفان را همه در شرب مدام اندازد
ازین دست ازین قسم عارفان کنایه از مقلد شرب نوشیدن مدام شراب قوله	
در چنین زیر خم زلف هند وانه خال	اے بسام مرغ خرد را که بدام اندازد
زیر خم زلف تصدیقات عشق و عالم صفات تعینات دانه خال وحدت و نور شود مرغ خرد و امانه بیانیه قوله	
اے خوشا حالت آنست که دریا چو	سر و دستار نداند که کدام اندازد
اے مست و لای عقل قوله	
روز در کسب هنر کوش که مخورن روز	دل چون آئینه درنگ ظلام اندازد
هنر معیشت میخورن کنایه از کثرت نوافل معنی آنست که روز در کسب معیشت کوشش و طاعت بخیر از مفروضه بر وزن کردن موجب ریاست باعث صدگونه بلا است قوله	
آن زمان وقت صبح فروخت که شب	گرد خمر گاه افق پرده شام اندازد
صبح فروغ که مانند صبح روشنست پرده شام اندازد شب طالع شود قوله	
زاهد خام طبع بر سر انکار بماند	پنخته کرد و چون نظر بر می و جام اندازد
حاصل آنست یعنی وقت کثرت نوافل و ذکر و فکر و تلاوت قرآن آن وقتست که آفتاب صبح مغرب گردد زاهد خام طبع زاهد که بسبب زهد طالب فیصال گردیده بر سر انکار بماند در انکار عشق و محبت است پنخته کرد و شایان وصل محبوب که در نظر بر می و جام اندازد عشق در آید و بشا به محبوب بقوله	
زاهد اسر زکله گوشه خورشید بر آرد	بخت ارقعه بدان ماه تمام اندازد
اگر وصل آن محبوب حاصل شود قوله	

در کسب معیشت کوشش
 در وقت صبح فروغ که شب
 در نظر بر می و جام
 در آید و بشا به محبوب بقوله

باوه با محتسب شهر نوشی حافظ	که خور و با دهات سنگ بجام اندازد
باوه شرب محتسب عقل ز نهار هرگز سنگ بجام اندازد رسوا سازد یعنی آنست که عشقبازی با وجود عقل مکن که عقل در عشقبازی با تو متلذذ گردد اما عاقبت لام تر از رسوا سازد و نیز عشق عقل با	و با او شورت مکن که درین امر یگانگی با او موجب نصیحت و رسوائی است قولم غزل
سر شود ای تو اندر سرمه گرد	تو بین در کشور پیده چهای کرد
سر خیال سودا عشق بخت چو گان سر زلف جذب عشق بیسرو پا حیران و پریشان قوله	از جفاک فلک غصه دوران صد با
از رنج و تصدیعات که ازین فلک نا هموار و دور دور که بر ما ورود نمود ه طافت شکیبایی نماند یعنی ناتوانی بلال ماه نو انگشت تماشو بلبل طبع اصافه بیانیه فرقت جدایی گلزار رخ اصافه بیانیه	در یگانگی است مدتی است مدید بے برگ و نوابه توشه سامان بهو اداری در عشق و محبت آن سر و قد لاله عذار میگردد اشاره بهمان طبع آن سنگین دل محبوب همچنان یعنی بے تغیر و تبدل در پی آن زلف و و تا در طلب عشق و محبت آن محبوب غزل
سر و چنان من چرا میل جنم نمیکند	همدم گل نمن شود یاد هم من نمیکند
سر و چنان مرشد و معشوق و تجلی چمن و طرح کا شانه و دل و سینته بے کینه گل کنایه از خود و نیز محبوب و دل و شکره من قوله	
تا دل هززه گرد من رفت بچین زلف او	زان سفر دراز خود غم وطن نمیکند
هززه بیوده چین زلف جذب عشق یاد وطن نمیکند وطن افراتوش کرده قوله	
پیش کمان ابروت لابه همیکنم و	گوشه کشیده است از ان گوش من نمیکند
کمان ابرو مشاهد تجلیات و نیز محبوب از ذکر خوارا که کل لابه عجز گوش کشیده است در رعایت سرکشی است از ان برین سبب گوش من نمیکند سخن من نمی شنود قوله	
ساقی سیم ساق من گرمه درو میدهد	کسیت که تن چو جام می جلد من نمیکند
ساقی سیم ساق محبوب در تصدیعات تن چو جام می جلد من نمیکند متجرب آن نمیشود قوله	
دست خوش جفا مکن آب زخم که فیض مظهر	بید و سر شکر من در عدل نمیکند

صفا این زلف در شرح موجود نیست ۱۲
 کلام کاین صبح چه طور با شد ۱۱

دست خوش سخره دو تمال فیض بخشش عطر بکسد بو خوش قوله	
لحافہ سار شد صبا دامن پاکت از چہ	خاک بنفشہ زار را مشک ختن نمیکند
لحافہ گوے عنبرین با چند خوشبوے آمیز چون عود قناری و مشک تزاری و عنبر اشہب کا فور با می ختن ولایت است مشک نیز قوله	
چون ز نسیم میشود زلف بنفشہ پر شکن	وہ کہ دلم چہ یاد آن عهد شکن نمیکند
پر شکن پر تیغ وہ افسوس قوله	
دی گلہ زطرہ اش کردم و از سر فسوس	گفت کہ این سیاہ کج گوش من نمیکند
طرہ دنیا و جذب عشق این سیاہ کج اشاره بطرہ گوش من نمیکند بگفتہ یا نیست یا سخن نامی مشنود و التفات بہ سخن قوله	
کشتہ غمزه تو شد حافظ نا شنیدہ پند	تیغ منراست ہر کردک سخن نمیکند
غمزہ حالتی است کہ از بر ہمزون کشادہ چشم محبوبان پیدا میشود مراد از آن تجلی ذاتی و طہوہ و نجای محبوب درک سخن نمیکند بکنہ سخن نمیرسد غزل	
ستارہ ہر خشید ماہ مجلس شد	دل ہمیدہ مار رفیق و مونس شد
این غزل در شان حضرت ستارہ ذات محمد علیہ السلام با اعتبار بدایت کہ حقیر و تیم بود دل رسیدہ دل عاشق کہ از ما سوار میدہ یعنی شتیہ درین نشاء رسید ستارہ وار بد خشید بانگ فرصت ماہ جہان جہانیاں را منور ساخت دل مشتاق مارا کہ رسیدہ از ہمہ بود مونس و رفیق شد قوله	
نگار من کہ بکتب زنت و خط نوشت	بغمزہ مسئلہ آموز صد مدرس شد
نگار محمد علیہ السلام بکتب زنت و خط نوشت ارا می بود غمزه اشاره مسئلہ بود استاد معلم قوله بوی او دل بیمار عاشقان چو صبا	
قداے عارض نسیرین چشم ز کس شد	
بہوے او با مید نسیرین عاشقان اصل ز کس عارفان کامل آن مجھے کہ از بیم منافقان از نظر نمیتوان کرد چون بدولت شرف شد مہا بات کنان میگود قوله	
بصد مضطربہ امے نشانہ کنون یار	گداے شہر نگہ کن کہ میر مجلس شد
مضطربہ میخانہ گداے شہر کنایہ از خود قوله	

سخن نمیکند

خیال آب خضر سبت و جام کینخسرو	بجز عهد نوشی سلطان ابوالفوارس شد
خیال آب خضر سبت و جام کینخسرو یعنی وقتیکه دل من تنهای آب خضر و جام کینخسرو کرد پس بجز نوشی سلطان ابوالفوارس شد که اینجا هر دو مشاهد اند قوله	
طرب سر کجبت کنون شود معمولا	که طاق ابرویار منش نمند پس شد
طرب سر کجبت اضافه بیانه نیز دل طاق ابرو عبارت از تجلیک پیش ضمیر شین بدل	مهندس اندازه کننده قوله
لب از ترشح می پاک کن ز بهر خدا	که خاطر م بهزاران گنه موسوس شد
لب کلام ترشح می چکیدگی لطف و فضل یعنی سخنان خود را از آب فضل و رحم که از او میچکید ز بهر خدا پاک کن چه در بعضی اوقات عاشق را عتاب خوشتر از لطف آید که لطف بگستاخی آرد و عتاب بعد از خوبی بهزاران گنه خیال بوس و کنار موسوس و سوسه داده شده قوله	
گر شمه تو شرابے بعاشقان درودا	که علم بیخبر افتاد و عقل بحسب شد
گر شمه ظهور مشاهده شرابے بعاشقان درودا عاشقان را بنوع مست و بیخبر ساخت که عقل بیخبر افتاد و علم بحسب شد که از مستی آن هر روز کار رفتند و چشم مراد همون چشم و مراد از ان صفات بصیرت نیز مر شد قوله	
چوزر عزیز وجود مست شعر من آری	قبول و ولتیان کمیای این مس شد
عزیز وجود بے بدل قبول قبولیت و ولتیان عاشقان عارفان اینس کنایه از شعر قوله	
ز راه میکرده یاران عنان بگردانید	چرا که حافظ این راه رفت و مفلس شد
میکده عشق زمین راه اشاره بعاشقی غزل	
سالها دفتر ما در گرو صهبسا بود	رونق میکرده از در سس ما بود
دفتر ما کردار و اعمال صهبسا شراب میکرده باطن عارف مرشد کامل و مستان مرشد اگر کسی گوید این چنین سخن از ادب بخدمت مرشد دور است و شعر کذب زور گوئیم که حق گوئی و بیان واقعی غزل ادب نیست انظار حقیقت بے ادبی را سبب نم بلکه اتباع حق و تخلق است با خلاق الله مطلق کما قال الله لا یستجیب من الحق شیئا و هنگام استمالت این قسم مقالت بر زبان برابر	

پیوند

هرس

سه پیچ که در این لفظ شایسته شده ۱۲

جاری گرد و هیچ ناخوشی نثره نیار و چنانچه تا مستر شد نباشد که ارشاد کنند و او حامل بار امانت است
 تا موقع نباشد محل خود کجا نهد کما فی الحدیث القدسی کنت کنزاً مخفیاً فاحببت ان اعرف
 فخلقت الخلق لاعرف و این معنی از شیخ محی الدین عربی در فصوص بیان نموده پس مباحثات
 مرشدان در لیش هم چون رسل علیهم السلام بامت خویش کما قال رسول اللہ انما کنوا اولاداً
 فانی اباہی بکما لاصمیم القیمۃ ولی بالسطح چہ فرمائی اسے صاحب کہ ازین توجہ بریون
 مرشدان ثبوت پذیرد و این قسم گفتار را بے ادبی دور گرد و باینه قوله

نیکی پیر معان بین کہ چو ما بدستان | ہر چه کردیم چشم کرمش ز سیا بود

پیر معان مرشد طریقہ بدست آنکہ دست پیورہ گوید و آزار مردم جوید و بدستان کنایہ از افشا
 کنندگان اسرار عشق معنی آنست کہ مدتی مدید کسب انش و اعمال مادر گرو عشق و محبت خاطر
 ما بد و توجہ می نمود یعنی خویش را در عشق انداختم سالها بکتب نپرداختم و رونق باطن مرشد یا منزل او از ما
 بدرس عالی ما بود و گرمی جنگامہ او از جمع ما بود پیر معان را نیکی با دکہ ما بدستان و بد کرداران ہر چه
 کردیم چشم کرم او زیبا بود و حسن خلق او را تحمل مینمود تا ما را بمقصد رساند کہ دطالب مطلوب حجابی نماز قوله

دقت دانش ما جملہ بشوئید بے | کہ فلک یدم و در قصد انا بود

قوله

مطرب از درد محبت نغزے می پرداخت | کہ حکیمان جہان را خمر خون پا لا بود

مطرب مرشد نغزے سے پرداخت سخن کیفیت حکیمان ناصحان و اغنان مثرہ خون پا لا بود
 یعنی خون سے گریستند پا لا صاف افزون کنند و افزون کن معانی کن قوله

می شکستم ز طرب زانکہ چو گل بر لب جو | بر سرم سایہ آن سرو سہی بالا بود

می شکستم ز طرب از غایت طرب خوش و خندان بوم آن سرو سہی بالا کنایہ از مرشد قوله
 یار گل رنگ من اندر حق ازرق پوشان | رخصت نبیث ندا دار نہ حکایتها بود

یار گل رنگ کنایہ از مرشد ازرق پوشان عاشقان و فقیران نبیث پلیدی کنایہ از افشائے
 اسرار عشق یعنی مرشد عشق در شان و اصلا حقیقت رخصت افشائے اسرار ندا و حکیم من عرف
 الہ کل سائہ مدار ازرق پوشان بر ابھی نہاد۔ قوله

دل چوپکار بهر سودوران میگردید | واندران ائره گشته پیا برجا بود

یعنی دل بسبب عشق پرکار و در بیان غموم و موم هر سو میگردید اما در ائره مقام عشق آن دل
 سرگشته ثابت قدم بود و نیز پرکار قلم آهنین که نقش بدان بکار بر بند و ازان ائره با بر گشته باید
 که درین بیت حلقه ذکر سالکان را بیان میکند و تصویر این حلقه باین صورت بیامی سز و پس بهوش
 نبوش اسے طالب با بهوش که دل سالک در طرف دارد و هر طرفه بمقصود سے و آرد و بطرف مقام حضور
 مع الله است و دیگر مقام ماسو الله که دلم هم چوپکار میگردید بگفتن لا اله الا الله میگشت اندران ائره
 گشت کنان سرگشته میگشت پایشن برجا بود و ضرب لا اله الا الله بر مقام الا الله بر محل مشاهده نمود
 ماسو الله بگفتن لا اله الا الله نفی میکرد و ضرب لا اله الا الله بر بدین طرز محبوب حقیقی را در مقام مشاهده
 با ثبات آورد تا دایره مشاهده مع الله تمام شود و سالک در سلوک باین مقام رسد از زبان
 ان طلبت بوج بندگی طلعت آن باش که آنی دارد و آن کیفیت است محبوب معرا و مبرا از تحریر و تقریر
 که عاشق از دیدن آن بخود میشود و عشق ازان پیدای شود از حسن شناسی که شناسد عشق بیباک را هر قوله

قلب اندوه حافظ بر او شرح نشد | که معامل به عیب نهان بینا بود

قلب اندوه دل آلوده معامل صاحب معامله که یار گلرنگ یعنی دل حافظ که اندوه معرفت
 بود و مشغون از اسرار عشق در حضور یار گلرنگ خرج نشدای نظر بنیاید که صاحب معامله که یار گلرنگ
 است همه عیب نهان بینا بود بنا بر این ظاهر نکرد و نیز قلب اندوه اعمال ناسر مرد بود
 خرج نشد مقبول نیفتاد و کاره ازان نکشاد حاصل آنست که در بازار عشق سره آسوده پرغور
 و مغرور و روافد و عزیزین آراشیم نمایش میخورد بلکه قلب سلیم و دلی مستقیم که طمع بنمایش و آرایش
 نباشد در بازار عشق رواج یابد یعنی عشق صرف است تا قدره عیار هر نقد را نیکو شناسد و بیچار
 لا تترخوفان الناقد بصیر صادق را از کاذب مدعی را از محقق جدا کرده جبهه و دستار که مجرد لباس
 و کسوة است پیش او بخیه نمی آید و نیز فاعل عبد ربك حتى یا تیاك الیقین عبادت بر آنست
 و قربت بر حضور و حضور قلب نیست مگر با خلوص و اخلاص دست ندهد مگر بخالص شدن از دست
 وجود بیود و این نشود مگر کسی را که بر جاده مستقیم امر الهی و تابع شرع محمدی استوار باشد پس دل
 خود را بر جاده مستقیم امر الهی بتبعیت شرع نبوی قائم دارد که لا یخفی علیه شیء فاعبد ربك كأنك

اندوه

تراہ وان لم تکن تو لا فانه براك اسے رفیق طریق جنان ولسان ارکان اور کار و دل بہا بیار
 واولا لله لا ينظر له صورك ولا الى اعمالكم ولكن ينظر الى قلوبكم ونبأكم قلبه ندوہ حافظ پر
 شرح نشد غزل

سحر م دولت بیدار سب الین آمد | گفت بر خیز کہ آن خسرو شیرین آمد
 دولت بیدار مرشد و واردی بر خیز ہشیار بایش آن خسرو شیرین آمد قریب است کہ آن معشوق آید قولہ
 قدحے درکش و سرخوش تماشای بخرام | تا بہ بینی کہ نگارت بچہ آئین آمد
 قدحے درکش سے بنوش اسے عشق حاصل نما سرخوش مست و مخمور بخرام و ان شوہین بچہ قولہ
 مشرد گاسنے بدہ ای خلوتی نافہ کشای | کہ ز صحرے ختن آہوے مشکین آمد
 صحرا سے ختن عالم لاہوت آہوے مشکین تجلی شاہدہ قولہ
 گریہ آہے بریخ سوختگان باز آورد | نالہ فریاد رس عاشق مسکین آمد
 فریاد رس مدد دہندہ قولہ

مرغ دل باز ہوا دار کمان ابرویست | کہ کہیں صید گمش جان دل و دین آمد
 ہوا وارد دوستد طالب کمان ابرو محبوبے قولہ
 در ہوا چند سعلق زنی و جلوہ کنی | اسے کبوتر نگران باش کہ شاہین آید
 کبوتر ساک نگران ناظر شاہین طائر شکاری سرد بخانی قولہ
 ساقیایے بدہ و غم مخور از دشمنیست | کہ بکام دل ما آن بشد و این آمد
 آن اشارہ بہین این اشارت بدست کہ بکام دل ما آن بشد و این آمد ہمہ موافق ما شد بکار آمدند قولہ
 رسم بد عہدی ایام چو دیدار بہار | گریہ اسش بر سمن و سنبل و نسرن آمد
 بد عہدی بیوفائی گریہ اسش بر سمن و سنبل و نسرن آمد ضمیر سمن برابر بہار یعنی گریہ بر محض بر
 بیوفائی زمانہ است قولہ

چون صبا گفتہ حافظ بشید از بلبل | عنبر افشان تماشایے ریاحین آمد
 صبا مرشد و ارگفتہ حافظ سخن حافظ ریاحین گلہا مراد حواس سخننا بلبل با تفتاب پیغمبر غزل
 ستودے سز نقش تل در سر ما باشد | گر عاشق سودایش بہ شیر و آب باشد

سو و خیال سز زلف جذب عشق سودایش خیال او ز هوسناکی از روی هوسناکان مکتا هوسنا
 هوا محبت آرزو و لعبت چینی کنایه از محبوب خط و خال تجلیات متنوعه که خال منظره و ناز و غمزه چین
 پیشانی او و این همه نقش تجلیهاست بر دل نقش بند خطا گناه و فاداران عاشقان عینا مصیبت
 و آزار۔

غزل

شراب بعین ساقی خوش دوام رہند کہ زیر کان جهان از کندشان بہند

عشق بفتح آب تیرہ شراب بعین محبت بعین ساقی خوش مرشد و محبوب شان جنیر شراب ساقی قولہ

من ارچہ عاشقم و رند و مست نامہ سیاہ ہزار شکر کہ یاران شہر نے گنہ

یاران شہر نکما، و فضلاء، قولہ

قدم منہ بجز ابات جز بشر طراوب کہ ساکنان در شش محرمان باد شہند

خرابات مقام عارفان کہ وحدت و عشق است قولہ

جفانہ شیوہ درویشیت راہروی سیار بادہ کہ این سالکان مرد مند

چغمانہ منزل بیکم بے کمر بند قولہ

بہوش باس کہ ہنگام باد استغنا ہزار خرمن طاعت بہ نیم جو ٹخند

یعنی من بر معزوری تو از حال سے ترسم کہ آبرو سے کہ از گفتگو و فصاحت و بلاغت و عبارت
 و اشارت حاصل کردہ و آزا وسیلہ نجات درجات آخرت انتہا گاہ در بار گاہ استغنا آزار بخاک مز
 زند و از ان جلد ترا مفلس و بینوا گردانند و در دست تو از حسرت نہامت نماید قولہ

غلام ہمت دردی کشان یکر نگم نہ آن گروہ کہ ازرق لباس دل سپند

درد کشان یکر نگم عاشقان صادق بے ریا آن گروہ کہ ازرق لباس و دل سپند و بیگان
 مرائی و زاہدان مقلد حاصل این بیت است کہ در مقام عشق و محبت بصدق اخلاص باید کوشید
 بطاعت عبادت رو سے ربانی قولہ

لکن کہ کوکبہ دلبری شکستہ شود چو چاکران بگریزند و بندگان بچند

کوکبہ دلبری توجہ حضرت جلیل بندگان غلامان و چاکران نعمتہا قولہ

جناب عشق بلند است ہمتے حافظ کہ عاشقان رہ بے ہمتان بخود بند

۵ از شرح علوم پیشو کہ صبح در خیابان باشد چغمانہ شیوہ درویشی است و بیکم را و اسرار علم ۱۱

بسمتے حافظ ان اللہ یحب لمعالی اللہم ہبے ہمتان ہست ہمتی و ہست فطرتی نزل

شاہدان گرد لبری ز نیسان کنند | زاہدان را رختہ ایمان کنند

زاہد طائفہ باشند کہ بنور ایمان و ایقان جلال آخرت مشاہدہ کنند و دنیا را در صورت قبیح معانی نمایند و از التفات بزیبت مزخرف فانی اور غیبت نمایند و تخلف این طائفہ از صوفیہ آنست کہ زاہد بحفظ نفس خود از حق محبوب چہ ہشت مقام حفظ نفس است فیہا ما تشتی الانفس و صوفی ہشاہدہ جمال ازلی و محبت لم نیل از ہر دو کون محبوب بسپس صوفی را در زہد مرورائے مرتبہ زاہد کہ حفظ نفس از ان دور شود و این طائفہ را دو متشبہ یکے متشبہ حق بناہد کہ ہنوز رغبت ایشان بکلی از دنیا مصروف نشدہ باشد و خواہند کہ بیک بارگی از دنیا رغبت گردانند و ایشان را متزہد خوانند و ہم متشبہ سطل بناہد کہ بر قبول خلایق ترک زینت دنیا کنند و خاطر از جمع اسباب دنیوی بازگیرند و بدن طلب تحصیل جاہ کنند در میان مردم و ممکن بود کہ بر بعضی حال ایشان متشبہ شود و پذیرند کہ از دنیا اعراض کلی کردہ اند و ایشان خود بر ملک مال جاہ خزیدہ اند ترک الدنیا للدنیا و مکن کہ بر ایشان نیز حال خود متشبہ شود گمان برند کہ چون خاطرشان بطلب اسباب دنیوی مشغول نیست علت آنست کہ اعراض کردند و این طائفہ را مراتبہ خوانند قولہ

ہر کجا آن شاخ ز گس بسگند | گلر خانش پدہ ز گسدان کنند

شاخ ز گس محبوب گلر خانش خمیر شیرین بر شاخ ز گس و گلر خان محبوبان اہل عرفان ز گسدان اوندے کہ ز گس در ان کار دنیا بنہند تا دیر ترک بتازگی و تراوت رو آرند و اینچاکن بہ از دیدہ عشق میماند کہ ہمیشہ چون ز گسدان باب اشک محلول یا بد معنی آنست کہ ہر کجا آن محبوب و مرشد من بجلوہ درآید و بیان حقایق و معارف نماید محبوبان معنوی کہ ساکن اہل عرفان اند بیدہ اش جاہند از دیش نشینند قولہ

بار ما چون ساز و آہنگ سماع | قدسیان در عرش دست افشان کنند

قدسیان ملائک دست افشان رقص قولہ

اسے جوان سرو قد گوسے بہر | پیش از ان گرفتار متہوگان کنند

ای جوان سرو قدے سالک گوسے بہر بہرہ ازین جان فانی بردارینے معمول مشاہدہ نما

شاخ ز گس محبوب گلر خانش خمیر شیرین بر شاخ ز گس و گلر خان محبوبان اہل عرفان ز گسدان اوندے کہ ز گس در ان کار دنیا بنہند تا دیر ترک بتازگی و تراوت رو آرند و اینچاکن بہ از دیدہ عشق میماند کہ ہمیشہ چون ز گسدان باب اشک محلول یا بد معنی آنست کہ ہر کجا آن محبوب و مرشد من بجلوہ درآید و بیان حقایق و معارف نماید محبوبان معنوی کہ ساکن اہل عرفان اند بیدہ اش جاہند از دیش نشینند قولہ

قامت چوگان کنند پری درسد آنوقت نفع نه بخشد قوله	
رخ نساید آفتاب دولتت	گر چو صحبت آئینه رخشان کنند
آفتاب دولت معشوق گر چو صحبت آئینه رخشان کند اگر آئینه دل ترمانند صبح رخشان کنند قوله	
مردم چشم بخون آغشته شد	از کجا این ظلم بر انسان کنند
آغشته آلوده انسان اشارت بر مردم چشم قوله	
کن نگاه از دو چشمت تا زمان	مرگ را بر بیدلان آسان کنند
نگاه ظهور دو چشم مراد تجلی ذاتی روان فی الحال بیدلان عاشقان قوله	
عید خسارت تو گویا عاشقان	در وفایت جان دل قربان کنند
عید خسار اضافه باینیه مراد از رخ اینچا مظهر حسن خدا کیمیت یعنی دیدار قوله	
خوش برای از غصه دل کاهل راز	عیش خوش در بوته هجران کنند
اهل از عاشقان مکمل در بوته هجران کنند مقام عبادت نگاه بیدارند قوله	
سرکش حافظ ز آه نیم شب	تا چو شمعست نور دل تابان کنند
تابان روشن غزل	
شراب عیش نهان صیبت کار بی بنیاد	از دم و صف زندان هر چه بادا باد
شراب محبت عیش نهان ریاضت مخفی چون طریقه ملامتیه معنی آنست که عشق نهان باطن شیوه زندان نیست کار است بے بنیاد چون نقش بر آب معذاما در وصف ده ایم خویش را شاد تا چه پیش آید هر چه بادا باد قوله گره ز دل بکشایم مکن و ز سپهر ناله مکن شکایت فلک منما که فکر هیچ همدس چنین گره نکشاد حقیقت گردش آسمانی معلوم هیچ حکمی نگرددید قوله	
ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ	ازین فسانه و انسون هزار درو یاد
انقلاب زمانه برگشتن زمانه و منقلب بودن احوال از قول ازین فسانه اشاره بگشتگی احوال و نیز ازین نوع قصصا قوله	
قدح بشرط ادب گیرانکه تر کیش	ز کاسه سر جمشید و بهمنست و قباد
بشرط ادب یعنی دانش کذافی مندر باللفات جمشید نام شاه بهمن نام پسر اسفندیار	

محبت

قباد پد نوشیروان که چهل سال بادشاهی کرده بز چهره زریه بود مراد عرفا چون منصف و عین القضاة
و فریدالدین عطار بقوله

که آگه هست که کاوس کے کجا رفتند | کہ واقف هست کہ چون بسنت تخت جمہاں

کاوس نام شاہ کے جمع کبان کہ در دور خود اعظم ملوک بودند و آن بیچ بوند کیومرث
و کی کاوس کیخند و کی قباد کیلہ اسپ معنی آنست کہ عشق تارا باو و انش پیش گیر در سلوک عشق
ہیشاری پذیر کہ دین رہ سہا بسیار بے ادبان و بخیران باو رفت تحت تخت جمہاں تخت سلیمان جم
اگر یا خاتم نگین و بلقیس و ماہی اشال آن افتد سلیمان مراد بود و اگر مقابلہ آئینہ و سدا مثال آن بود
سکندر مراد بود و آنکہ پیالہ و شراب بود جمشید بود چون نہما چیزے سطون بود ہرچہ مقتضای محل بود ہمان مراد بود

ز حسرت لب شیرین منور سے بنیم | کہ لالہ میدہ از خاک تربت فرہاد

شیرین نام مشوقہ فراد و خمر فرہاد نام سنگتراشے کہ عاشق شیرین کشتی سے پیالہ کو کہ بصوت کشتی ہمازند
بغداد و نام شہرے عظیم و مبارک قبۃ الاسلام و شصت ہزار گرامہ بود کذا من ابرہیم شاہی بقوله

ز دست گزینم جام سے مکن عییم | کہ پاک تربہ از نیم حرلیف دست نداد

ازین اشارت بجام سے قوله

مگر کہ لالہ بدانت بیفانی دہر | کہ تا بزد و بشت جام و زکف نہماں

لالہ عاشق کامل بجام سے عشق و محبت قوله

بیابیا کہ زما ناز سے خراب شویم | مگر رسم گنج ازین خراب آباد

خراب فانی گنج وصل محبوب ازین خراب آباد فنا ہستی مویہومہ قوله

نمی دہند اجازت مرا بسیر سفر | نسیم خاک مصلی آب رکنا باو

اجازت رخصت مصلی عید گاہ ہے شہر ز رکنا باو تفرج گاہ ہے شہر ز کہ چشمہ
السد کہ آنجاست و آزار کنے نیز گویند۔ قوله

بنوش قدح صافی بنا لہ و قحک و | کہ بستہ اند بر بر شیم طرب دلشاد

قدح کنایہ از شراب از ذکر سبب ارادہ سبب از شراب مراد عشق بنا لہ و قحک و قحک تعلقین ش
طرب دلشاد کنایہ از حصول مقاصد غزل

باو شہ صافی بنی سحر کرا کہ در قدح و زین شعر مستقیم سے لالہ محظوظ الامین کرا لالی

ساقی بسیار با دوه که ماه صیام رفت | دروه قدح که موسم ناموس نام رفت

معنی آنت که اے مرشد دیا اے وعدہ ایزدی با دوه عشق و محبت بہا ارزانی فرما کہ ماه صیام کہ کنایہ از زمان زہد و پارسائی است رفت و ایام بہار کہ آوان ظہور عشقت رویدادہ پس قدح با دوه محبت عطا فرما و اینچ اندیشہ مدار کہ موسم نام و ننگ کہ ایام عظمت و وفا و خود بینی است مرتفع شدہ و چون از عشق بہترین شغل نیست بنا بران گوید قولہ

وقت عزیز رفتہ بیاتاقصنا کنیم | عمرے کہ در حضور صراحی و جام رفت

صراحی و جام شراب ذکر سبب دارادہ سبب مراد عشق یعنی اے وعدہ ایزدی بیا و ہدم ما باش و مونس شو تا وقت عزیز کہ کنایہ از جوانی است بطلالت رفتہ و عمرے کہ بحصول عشق و محبت از دست دادہ قضائے آن کنیم و تلافی آن نمایم و چون از توبہ کہ لوازم زہد است کشودی نیشو و بنا بران گوید قولہ

در تاب توبہ چند توان سوخت ہچو عود | مے وہ کہ عمر در سر سودا خام رفت

معنی آنت کہ اے وعدہ ایزدی تاکہ در آتش توبہ کہ لوازم زہد است ہچو عود بسوزم کہ ازین کاسے پیش نمیرود و دے محبت بموجب دستہم رہیم شہر ابا ظہور اعطائما کہ عمر عزیز خود را در خیال سوداے خام کہ حصول وصال زہد و پارسائی است از دست دادم و اینچ بکوسے مقصود رہ نہ بروم و چون رہ بکوسے وصال میسر نیست تاکہ محو مطلق نگردد و بنا بران گوید قولہ

مستم کن آہنچنان کہ ندانم ز بخودی | در عرصہ خیال کہ آمد کد ام رفت

معنی آنت کہ اے وعدہ ایزدی با دوه محبت عطا نما و از ان مرا چنان سرمست کن کہ از غایت بخودی چندان خبر ندارم کہ در خیال کد ام کس آمد و کد ام کس رفت یعنی محو مطلق گردان و چون عاشق مدام طالب فیض دوست است بنا بران گوید قولہ

بر بوسے آنکہ جرعه جامے بہا رسد | در مصطبہ دعاے تو بہر صبح و شام رفت

معنی آنت کہ اے وعدہ ایزدی مدام در مصطبہ کہ کنایہ از مقام خلوتت و یا عشقت بدعا گوئی تو اشتغالی داشتہ ام بہین امید کہ جرعه فیض و کرمت از تو رسد و چون عشق بمعشوق باعث حیات عاشق است بنا بران گوید قولہ

دل را کہ مردہ بود حیاتے بجان رسید | تا بوسے از نسیم پیش در شام رفت

ولهذا این مراتب سه گانه هم بجای آنکه قائمند بهر اوست و هم بجای آنکه قائمند بهر اوست حاصل
 میشود یقین است که حق بجانب یکی ازین دو طائفه خواهد بود و مراد از علم الیقین و یقین حق الیقین
 باین تمثیل روشن میشود که چون کسی چشم بپوشاند علم بوجود آتش بر لالت حرارت بروی علم الیقین است
 و چون چشم بکشاید آتش را معاینه بنید عین الیقین چون در آتش افتد و ناچار شود و صفات آتش
 از وصا و شوق و حراق و اشتراق حق الیقین شد و صاحب علم الیقین طالب آنست که معلوم کند
 مشهور و پس بر آن علم اطمینان قرار نهد و صاحب عین الیقین طالب آنست که در مشهور وجود
 فانی شود و یقین مرتفع گردد و خود را عین حق داند و بنید پس بآن مشاهده اطمینان قرار
 نهد و تا وقتیکه یقین حق مرتفع شد و مشهور بجای حق نشست و بحق الیقین متحقق گشت
 و اطمینان در مرتبه دیگر نماید در دانش او که طالب او باشد و ازینجا معلوم شد که این مراتب بر حسب
 دانش صاحب این مراتب واقع میشوند قوله

مرغ زیرک نشود در چمنش نغمه سرای	هر بهار یکبار که زو نبال خزانے دارد
---------------------------------	-------------------------------------

مرغ زیرک عاشق کامل در چمنش بر حسن جمال او که مصرع آینه صنعت اوست بهار گل
 رسم ترنجست که در نو بهار پیش از بهار آید و بهار مراد ذات محبوب خزان کنایه از عدم و فنا معنی آنست که هر چه
 را که بزبال و فنا روانست مرغ زیرک را در چمن او نغمه سرای و بال است همواره خلیل و ارباب قلبین بمقال قوله

با خرابات نشینان ز کرامات ملاف	هر سخن جابے و هر نکته مکنانے دارد
--------------------------------	-----------------------------------

خرابات نشینان عاشقان و عارفان ملاف لاف نرن منزل

صوفی نهاد دام و سر حقه باز کرد	اظهار مکر با فلک حقه باز کرد
--------------------------------	------------------------------

صوفی مرانی ظاهریست سر حقه باز کرد شعبده دیگر در پیش نهاد حقه باز شعبده باز معنی
 آنست که صوفی مکار مرآئی دام شعبده بازی و مردم قریبی کشاد و بنیاد مکارگی با فلک شعبده باز
 پیش نهاد و نینداند قوله

بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه	زیرا که عرض شعبده با اهل از کرد
------------------------------	---------------------------------

بازی چرخ گردش فلکی بیضه در کلاه شکستن است معنی آنست که شعبده بازان بیضه مرغ در کلاه
 پنهان میکنند و از بغل ظاهری میکنند و در بغل پنهان میکنند و از دهن بر سر آرند اگر شعبده باز سے